

Nasriy va she'riy nutqning o'ziga xos xususiyatlari

Hayitmurodova Marjona Bekzod qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: Anvar Sobirov Kuvandikovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PHD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada nasriy va she'riy nutqning ijtimoiy hayotdagi o'рни va vazifasi mufassil ochib berilgan. Bu ikki nutqning bir-biriga o'xshash xususiyatlari va bir-biridan farqli jihatlari ijodkorlar ijod mahsuli orqali yoritilgan.

Kalit so'zlar: she'riy nutq, nasriy nutq, grammatik qurilish, stilistik bezak, intonatsiya, proza.

Nutq — tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Har bir kishining Nutq individual, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi; va-holonki, asosiy til unsurlari — lug'at tarkibi va grammatik qurilishi yakka shaxslargagina tegishli bo'lmay, umumnikidir, ya'ni muayyan til jamoasiga umuman taalluqyai bo'ladi. Nutq kishi tafakkuri, uning ongi bilan chambarchas bog'liqdir. Nutqda kishining o'y-fikrlari shakllanadi va mavjud bo'ladi. Nutq tufayli va Nutq asosida borliqni umumlashgan holda mavxumiy aks ettirish, individuallik doirasidan chiqib, jamoatchilik mahsuliga aylanadigan mantiqiy tushunchaviy fikrlash mumkin bo'ladi. Nutq kishi ruhiyatining boshqa jihatlari, uning sezgilari, idroki, xotirasi, o'yxayollari, hissiyoti, irodasi va boshqalarning namoyon bo'lishi va amal qilishida, kishi ongining rivojlanishida ham katta ahamiyatga ega. Nutq qo'llanish sohasiga qarab badiiy Nutq ilmiy nutq rasmiy nutq kabi shakllarga ega bo'ladi. Har qanday shaklda va har qanday holatda ham aniklik, ravonlik, soddalik, ta'sirchanlik Nutqning eng muhim belgilari bo'lib qolishi kerak. Nutq o'z ichiga she'riy va nasriy nutqqa bo'linadi.

She'riy nutq — badiiy nutqning nasriy (sochma) va she'riy (tizma) tarzidagi ikki shaklidan biri bo'lib, tilning muayyan ichki o'lchamga solingan, ma'no ko'chishiga asoslangan, hissiyotga to'yingan alohida ko'rinishi. She'riy nutq muayyan o'lchov asosida takrorlanib turadigan tartibli zarb (ritm) ga qurilgan, inson sezimlarini

uyg'otishga yo'naltirilgan, hissiyotga to'yingan ko'tarinki nutqdir. Uning o'ziga xosligini ritmik bo'lak va ritmik vositalar ta'min etadi. Butun borliq harakati zarblarning izchil takroriga asoslangani kabi she'riy nutq ham qat'iy ritmga tayanadi. Tabiatdagi tartibli takrorlar kun va tun hamda fasllar almashinishini ta'minlagani, inson tanasining ritmikasi yurak urishi, nafas olishi maromini tashkil etgani kabi bo'g'in, turoq, rukn, misra va band shaklidagi ritmik bo'laklar takrori She'riy nutqning ta'sirli va yashovchan bo'lishiga olib keladi. Uni shakllantirishda pauza, qofiya va qofiya tizimi singari ritmik vositalar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, She'riy nutqni yuzaga keltirishda poetik sintaksisning inversiya, sintaktik parallelizm kabi ko'rinishlari, fonetik vositalarning vokal va konsonans alliteratsiya, anafora, epifora, gradatsiya singari turlari ham katta samara beradi.

Nasriy nutq sochma ko'rinishga ega. Nasriy nutq o'zining qurilishi jihatidan kundalik muloqotda qo'llaniluvchi nutqqa yaqin. Bunda fikr hech qanday tartib va qoidalarsiz erkin ifoda etiladi.

She'riy nutqda asosan hissiyot yetakchilik qiladi va shu xususiyati bilan nasriy nutqdan farq qiladi. Usmon Azimning quyidagi she'rida:

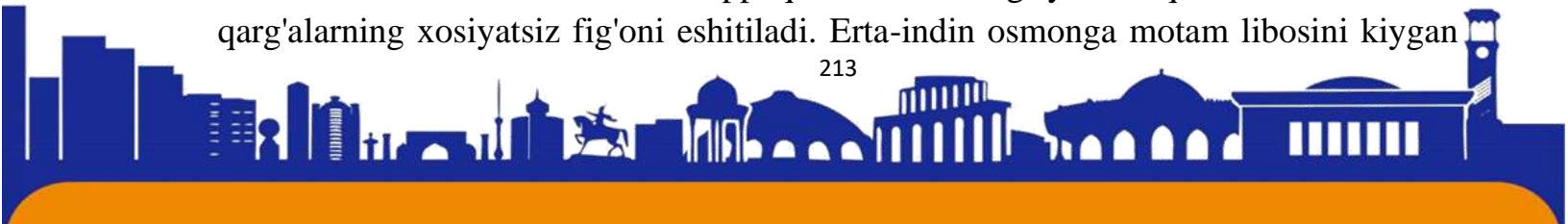
Sen — saxiysan, mehrdir boring...
Gullashingu yig'lashing — oshkor...
Men — bir to'zg'in maysangman, tangrim,
Men bir qator yoshingman jabbor.

bahorning kirib kelganligi va ijodkor qalbida tug'ilgan hissiyotlar to'foni avj olganligi ifoda etilgan. Nasriy nutqda ham ifoda ushbu ta'sirchanlikni ifoda etish mumkin. Bu ijodkorning mahoratiga bog'liq. O'tkir Hoshimov "Tushda kechgan umrlar" asaridagi "Kuz" tasviriga e'tibor bersak: Kuz- o'lim to'shagida yotgan bemorga o'xshaydi.

Oyoq ostida kasalmand xazonlar ingraydi... Erta bahordan bo'tana bo'lib, shoshapisha qirg'og'iga sig'may oqqan ariqlar tiniqlashadi. Shuncha urinishlari zoye ketganini tushunib, olamga ma'yus boqadi...

Endi suv tubida shodon chayqalgan maysalar emas, xazon ko'milib yotadi...

Yer-u ko'kni kafandek oppoq tuman chulg'aydi. Oq zulmat orasidan qarg'alarning xosiyatsiz fig'oni eshitiladi. Erta-indin osmonga motam libosini kiygan

bulutlar chiqadi. Yer ustida uzoq charx uradi-da, achchiq-achchiq ko'z yoshi to'kadi. Sim-sim yomg'ir yog'adi: to'rt kunlik umrida dunyoga sig'magan, oxir-oqibat jon taslim etgan tabiatga aza ochib, unsiz yig'laydi...

Ular so'z tartibiga ko'ra ham bir-biridan farq qiladi. Hissiy ta'sirchanlik esa ikkala nutqda ham yuqori darajada.

Nasriy badiiy nutq oddiy nutqqa xos bo'lgan, lekin ma'lum tartibli bo'lgan paragraflar, davrlar, gaplar va ustunlarga bo'linadi; nasr ritmi esa yetarlicha o'rganilmagan murakkab va tushunib bo'lmaydigan hodisadir. Dastlab, so'z san'ati umuman she'riyat deb atalgan, chunki Yangi asrgacha unda unga yaqin poetik va ritmik-intonatsion shakllar keskin ustunlik qilgan. Barcha badiiy bo'lmagan og'zaki asarlar nasr deb ataldi: falsafiy, ilmiy, publitsistik, axborot.

Poetik shakl hozirgi zamonda badiiy nasr yaratilgunga qadar so'zni san'atga aylantirishda o'ziga xos, ajralmas vosita bo'lgan. Oyatga xos bo'lgan nutqning g'ayrioddiy tashkil etilishi nutqning alohida ahamiyati va o'ziga xos xususiyatini ochib berdi va tasdiqladi. U she'riy bayonot shunchaki xabar yoki nazariy hukm emas, balki o'ziga xos og'zaki "harakat" ekanligini tasdiqladi.

Nasr bilan solishtirganda, she'riyat uning barcha tarkibiy elementlarining imkoniyatlarini oshiradi. Voqelik tilidan ajralish sifatida vujudga kelgan she'riy nutqning o'ta she'riy shakli, go'yo badiiy olamning kundalik haqqoniylik doirasidan, nasr doirasidan (asl ma'nosida) "olib chiqish"dan darak beradi. so'z), garchi, albatta, oyatga murojaat qilishning o'zi "badiiy" kafolati emas.

Nazmdagi so'zlarning harakatining o'zi, ularning ritm va qofiya sharoitida o'zaro ta'siri va qiyoslanishi, she'riy shakl tomonidan berilgan nutqning tovush tomonining aniq belgilanishi, ritmik va sintaktik tuzilish munosabati – bularning barchasi bitmas-tuganmas semantika bilan to'la. nasr o'z mohiyatiga ko'ra ulardan mahrum bo'lgan imkoniyatlar. Ko'pgina go'zal misralar nasrga aylantirilsa, deyarli hech narsani anglatmaydi, chunki ularning ma'nosi asosan she'riy shaklning so'zlar bilan o'zaro ta'sirida yaratilgan. Ijodkor yaratgan o'ziga xos she'riy olami, uning idroki va qarashlari to'g'ridan-to'g'ri og'zaki mazmunda tushunarsizligi ham qadimgi she'riyat, ham zamonaviy she'riyat uchun umumiy qonuniyat bo'lib qolmoqda: "Ko'p yillar yashashni istardim aziz Vatanimda, Sevgim. uning yorqin suvlari Va qorong'u suvlarni yaxshi ko'raman "(VI. N. Sokolov).

Nasriy nutq o'zining boshida she'riy nutq kabi oddiy nutqdan urg'uni ta'kidlashga harakat qildi. So'zlashuv nutqi, stilistik bezaklarga. Va faqat "hayotning o'zi shakllari" ga intiladigan realistik san'atning ma'qullanishi bilan nasrning "tabiiylik", "soddalik" kabi xususiyatlari estetik mezonga aylanadi, ularga rioya qilish eng murakkab asar yaratishdan kam bo'lmaydi. she'riy nutq shakllari (Gi de Mopassan, N.V. Gogol, A.P. Chexov). Nasrning soddaligi, shuning uchun nafaqat genetik, balki tipologik ierarxiya nuqtai nazaridan ham, odatdagidek, she'riy murakkablikdan oldin emas, balki unga keyingi ongli munosabatdir. Umuman olganda, nasrning shakllanishi va rivojlanishi nasr bilan doimiy aloqada (xususan, ba'zilarining yaqinlashishi va boshqa janr va shakllarning qaytarilishida) sodir bo'ladi. Shunday qilib, hayotning chinakamligi, til va nasr uslubining "umumiyligi" xalq tili, prozaik va dialektikaning kirib kelishigacha, aynan yuksak she'riy so'z fonida badiiy jihatdan ahamiyatli sifatida qabul qilinadi.

Badiiy nasrning tabiatini o'rganish faqat 19-asrda boshlangan va 20-asrda boshlangan. Umuman olganda, nasriy so'zlarni she'riy so'zlardan ajratib turadigan ba'zi muhim tamoyillar aniqlanadi. Nasrdagi so'z poetik so'z bilan solishtirganda, asosan, tasviriy xususiyatga ega; u diqqatni ozroq o'ziga qaratadi, shu bilan birga, unda, ayniqsa, lirik, so'zdan chalg'ib bo'lmaydi. Nasrdagi so'z to'g'ridan-to'g'ri bizning oldimizda syujetni ochib beradi (roman yoki umuman hikoyaning qahramonlari va badiiy dunyosi yaratilgan individual harakatlar, harakatlarning butun ketma-ketligi). Nasrda so'z "begona" sifatida obrazning predmetiga aylanadi, qoida tariqasida, mualliflikiga to'g'ri kelmaydi. U bitta muallif so'zi va qahramon so'zi bilan bir xil turdagi muallif so'zi bilan tavsiflanadi;

She'r monologdir. Shu bilan birga, nasr asosan dialogikdir, u rang-barang, bir-biriga mos kelmaydigan "ovozlar" ni o'zlashtiradi (qarang: M. M. Baxtin, Dostoevskiy poetikasi muammolari). Badiiy nasrda muallif, hikoya qiluvchi, personajlar "ovozlari"ning murakkab o'zaro ta'siri ko'pincha so'zga "ko'p qirralilik", ko'p ma'nolilik beradi, bu o'z tabiatiga ko'ra she'riy so'zning ko'p ma'noliligidan farq qiladi. Nasr, she'r kabi, real ob'ektlarni o'zgartiradi va o'zining badiiy dunyosini yaratadi, lekin u buni birinchi navbatda ob'ektlar va harakatlarning alohida o'zaro tartibga solinishi, belgilangan ma'noning individuallashtirilgan konkretligiga intilish orqali amalga oshiradi.

Xulosa: Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, demak, nasriy nutq va she'riy nutq o'rtasidagi tafovutlar biron bir xususiyatda emas, balki ba'zi chuqur farqlarni

ko'rsatadi. Nasriy asar nima ekanligini tushunish uchun nasriy va she'riy matnlar turli matnlarga va uning elementlari tartibiga bo'ysunishini bilishingiz kerak. Shunday qilib, nasriy va she'riy matnlarni farqlashning tashqi, rasmiy mezonlari yo'qligini tan olish kerak. Bu farqlar chuqur bo'lib, asarning tovush, grammatik, intonatsion va janr xususiyatiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Timofeev L., Adabiyot nazariyasi, M.-L., 1934,
2. Tynyanov Yu.N., Poetik til muammosi, L., 1924;
3. Vinogradov V., Badiiy nasr haqida, M.-L., 1930;
4. – C. 1215-1219. 10. Sharifa Iskandarova, Dildora Tursunova ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATIDA ASSOTSIATIV MUNOSABATLARSEMANTIKASI // OJSS. 2022. №2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/erkin-vohidov-she-riyatida-assotsiativ_munosabatlarsemantikasi

